

Advocaat:
tijd voor een nieuw recept?

**ADVOCAAT:
TIJD VOOR EEN NIEUW RECEPT?**

*Openingsrede Vlaamse Conferentie der Balie van Gent,
uitgesproken op 26 oktober 2012*

Isabelle Larmuseau
Advocaat

© Groep De Boeck NV, Brussel, 2012

DepartementLarcier Gent

Coupure Rechts 298 – 9000 Gent

Verantwoordelijke uitgever: Vincent Simonart, Afgevaardigd bestuurder, Groep De Boeck

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

**ADVOCAAT:
TIJD VOOR EEN NIEUW RECEPT?**

INHOUD

VOOWOORD.....	3
1. EERSTE INGREDIËNT: PLUK DE RECHTSDAG.....	4
2. TWEEDE INGREDIËNT: MÉÉR ADVOCaat WORDEN DOOR MINDER ADVOCaat TE ZIJN ...	7
3. DERDE INGREDIËNT: PLEITEN VOOR EEN MODERNE RECHTER	11
4. VIERDE INGREDIËNT: DE MAAKBAARHEID VAN HET RECHT.....	14
5. VIJFDE INGREDIËNT: GEDEELDE KENNIS IS DUBBELE MACHT.....	16
6. HET RECEPT: EIGEN AUTHENTICITEIT VERHOGEN	20
NAWOORD	27

VOORWOORD

‘Advocaat’ is afgeleid van het Latijnse ‘advocatus’ en betekent ‘bijgeroepene’. Het is de persoon die een gedaagde erbij haalt om hem voor het gerecht bij te staan. Er zou een link zijn tussen ons beroep en de gelijknamige likeur ‘advocaat’. Om het ‘advocatendrankje’ te bereiden, gebruikte men in de Antillen eerst avocado’s, die later in het Westen door eieren werden vervangen. Zoals de ingrediënten van ‘advocaat’ gaandeweg zijn gewijzigd, zo lijkt de tijd aangebroken dat ook wij ons over een nieuw recept bezinnen.

Het beroep dat ik uitoefen stemt alvast niet overeen met wat traditioneel onder advocatuur wordt verstaan. Dat is geleidelijk aan zo gegroeid, zonder er veel erg in te hebben. Ik heb gewerkt met de ingrediënten die voorlagen en die ik hierna voor u opsom. Door in kooktermen te spreken, hoop ik aan te sluiten op de niet-aflatende kookhype, waartegen de mediacampagnes voor ons beroep nog steeds de duimen moeten leggen¹. Het recept is sterk persoonlijk², en dus géén

¹ Van 30 juli tot en met 12 augustus 2012 liep de meest recente radiocampagne van de Orde van Vlaamse Balies op radio 1 en Studio Brussel. Ditmaal benadrukte de Orde van Vlaamse Balies de rol van de advocaat als bemiddelaar en onderhandelaar. De slogan luidt: ‘Een advocaat, beter vroeg dan laat’. De radiospots zijn te beluisteren op <http://www.advocaat.be/>.

² De sterk persoonlijke inslag impliceert een uitgesproken omgevingsrechtelijke invalshoek (mijn *roots*, zie verder). Het ‘recept’ is daardoor niet alom inzetbaar en heeft ook niet de ambitie om dat te zijn. Het is veeleer een allerindividueelste expressie van een allerindividueelste emotie (naar Willem Kloos).

wetenschap.³ Wetenschap zou onze persoonlijke ervaring verzieken, schreef Coen Simon, de nieuwe ster aan het filosofenfirmament⁴. Ik deel zijn pleidooi voor oppervlakkigheid.

1. EERSTE INGREDIËNT: PLUK DE RECHTSDAG

Eén september 1991, de dag van mijn eedaflegging, was een historische dag voor het Vlaams milieurecht. Het was de datum waarop de Vlaamse milieuvergunningenregelgeving in werking trad⁵. Vlaanderen deed op dit punt beter dan Europa, dat pas enkele jaren later een ‘integrale

³ De enige ambitie is gehoor verlenen aan een recente oproep van Benoit Allemeersch om als advocaat het eigen functioneren meer in vraag te stellen (zie B. ALLEMEERSCH, ‘De hervorming van justitie en de privaatrechtelijke rechtsbedeling’ in H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, (79) 109 en 100). Dat zelfreflectie door advocaten van alle tijden is, blijkt onder meer uit de rede uitgesproken door Jos Chabert op de plechtige openingszitting van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel op zaterdag 15 januari 1966 (J. CHABERT, “Aggiornamento van de advocatuur”, *RW* 1966, 1090-1098). Ook Hugo Lamon ging enige tijd geleden over tot een uitgebreide introspectie, zie H. LAMON, *Een advocaat in de spiegel*, Brugge, die Keure, 2004, 208 p. Tenslotte laat ook Nederland zich niet onbetuigd: de Nederlandse Orde van Advocaten heeft vanwege haar 60-jarig bestaan zelfs een essaywedstrijd uitgeschreven ‘*De advocaat van de toekomst*’, met vragen als ‘Hoe ziet onze dienstverlening er over 50 jaar uit?’, ‘Wat is onze positie in de samenleving?’ en ‘Welke invloed hebben wij als advocaten zelf op de toekomst van ons vak?’ (zie <http://www.advocatenorde.nl/6615/advocaten/jubileumcongres-2012.html?thema=thema/jaarcongres&themaID=3439>).

⁴ C. SIMON, *En toen wisten we alles, een pleidooi voor oppervlakkigheid*, Amsterdam, Ambo, 2011, 180 p. Simon verzet zich tegen de gedachte dat we alles te weten kunnen komen door de wetenschap en zo onze gewone menselijke ervaringen over het hoofd zien. Zijn essaybundel werd in de zomer van 2012 bekroond. Volgens de jury van de Socrates Wisselbeker schreef Coen Simon hiermee ‘het meest urgente, oorspronkelijke en prikkelende Nederlandstalige filosofieboek’ van het afgelopen jaar. In *HP/De Tijd* wordt hij de nieuwe ster aan het filosofenfirmament genoemd.

⁵ Decreet van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning, *BS* 17 september 1985, herhaaldelijk gewijzigd, uitgevoerd bij het op 1 september 1991 in werking getreden besluit van de Vlaamse Regering van 6 februari 1991 houdende vaststelling van het Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning (Vlarem I), *BS* 26 juni 1991, herhaaldelijk gewijzigd.

milieuvergunning' introduceerde⁶. De milieuvergunningsplicht van een groot aantal economische activiteiten gaf aanleiding tot een veelheid aan nieuwe rechtsvragen⁷. Toch stonden geen 'milieuadvocaten' klaar om deze te beantwoorden. Specialisatie was in die tijd nog niet 'in'. Advocaten actief in administratief recht voelden zich ook maar deels aangesproken. Dat is logisch, want milieurecht laat zich als zogenaamd 'functioneel rechtsgebied' niet onder één noemer vangen: het is samengesteld uit meerdere rechtstakken en functioneel gericht op het voorkomen of beperken van milieuproblemen⁸. Bovendien is het een materie waarin recht en techniek hand in hand gaan: de grenzen van de juridische discipline worden dus véer overschreden.

Ook op wetenschappelijk vlak was toen heel wat in beweging. In 1995 werd het 'voorontwerp decreet milieubeleid' voorgesteld door de Interuniversitaire Commissie tot Herziening van het Milieurecht – de Commissie Bocken, genoemd naar haar voorzitter Prof. Dr. Hubert Bocken⁹. Dit voorontwerp vormde de grondslag van een groot pakket nieuwe milieuregeling¹⁰. Daaronder figureerde onder meer een 'aanbouwdecreet' met algemene bepalingen inzake milieubeleid¹¹.

⁶ Richtlijn Raad 96/61/EG, 24 september 1996 inzake geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging, *P.B.L.* 10 oktober 1996, nr. 257, later vervangen door richtlijn 2008/1/EG, 15 januari 2008 inzake geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging, *P.B.L.* 29 januari 2008, nr. 24. Deze richtlijn staat beter bekend als de 'IPPC-Richtlijn', waarbij IPPC staat voor 'Integrated Pollution Prevention and Control'. De oorspronkelijke richtlijn diende uiterlijk op 31 oktober 1999 in de Lidstaten van de Europese Unie te zijn geïmplementeerd. Hierover: L. LAVRYSEN en I. LARMUSEAU, 'De invloed van het Europees recht op het Vlaams milieurecht' in *Invloed van het Europees recht op het Belgisch recht, XXVIIIste Postuniversitaire Cyclus Willy Delva*, Mechelen, Kluwer uitgevers, 2003, (245) 281-301.

⁷ Zo heeft de milieuvergunningenregelgeving het voorwerp uitgemaakt van duizenden betwistingen voor de Raad van State, die als laatste instantie en hoogste administratief rechtscollege geroepen werd om uitspraak te doen in het kader van de jurisdictionele beroepen tegen administratieve beslissingen van de vergunningverlenende overheid. Hierover: T. DE WAELE, P. FLAMEY, P. SOUBRON en P.J. VERVOORT, *De milieuvergunning in het Vlaamse Gewest. Een overzicht van rechtspraak van de Raad van State*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broele, 2009, 523 p.

⁸ L. LAVRYSEN, *Handboek milieurecht*, Mechelen, Kluwer, 2012, 7-8.

⁹ INTERUNIVERSITAIRE COMMISSIE TOT HERZIENING VAN HET MILIEURECHT IN HET VLAAMSE GEWEST, *Voorontwerp Decreet Milieubeleid*, Brugge, die Keure, 1995, 1255 p.

¹⁰ I. LARMUSEAU, P. DE SMEDT, B. ROELANDTS, R. SLABBINCK, T. MALFAIT, H. SCHOUKENS en S. VANDAMME, *Vlaams omgevingsrecht*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broele, 2012, 7.

¹¹ Decreet van 5 april 1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid, *BS* 3 juni 1995, herhaaldelijk gewijzigd.

Uiterekend die wettekst was bedoeld om zich op een mooie dag als ons ‘Vlaams milieuwetboek’ te ontpoppen¹².

Dat in 1994 ook het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu in de Belgische Grondwet werd ingeschreven¹³, vormde de zoveelste bevestiging van het historisch ‘momentum’ waarmee mijn start in de advocatuur samenviel.

Dit is maar een greep uit het veelvoud aan historische ‘rechtsdagen’, dat bepalend was voor ontstaan, groei en bloei van de nieuwe discipline van de ‘milieuadvocatuur’. Ik destilleer hieruit meteen het eerste ingrediënt: we moeten als advocaat (pro)actief omgaan met de tijd waarin we leven. We moeten nieuwe richtingen inslaan en ons in nieuwe rechtsmateries verdiepen. Het aantal plukbare ‘rechtsdagen’ groeit steeds verder aan. De milieusector alleen al levert enkele levensgrote voorbeelden, met een onafwendbare want broodnodige focus op klimaat- en energierecht, de maatschappelijk relevante vraag hoe milieurecht ons kan helpen om de ecologische voetafdruk te verkleinen¹⁴, en een grote transitie van milieu en ruimtelijke ordening in één alles overkoepelend omgevingsrecht¹⁵.

¹² I. LARMUSEAU *et al.*, *Vlaams omgevingsrecht*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broele, 2012, 7-8.

¹³ L. LAVRYSEN, *Handboek milieurecht*, Mechelen, Kluwer, 2012, 157-161; L. LAVRYSEN en J. THEUNIS, “The right to the protection of a healthy environment in the Belgian Constitution: retrospect and international perspective” in I. LARMUSEAU (ed.), *Constitutional rights to an ecologically balanced environment*, VVOR-Report 2007/2, Gent, 9-14.

¹⁴ G.A. BIEZVELD, *Onze ecologische voetafdruk. Hoe het milieurecht kan helpen die te verkleinen*, Groningen, Europa Law Publishing, 2009, 32 p.

¹⁵ De term omgevingsrecht duikt sinds 2000 op in Nederland (F.C.M.A. MICHIELS, *Kleur in het omgevingsrecht* (oratie Utrecht), Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2001, 59 p.; T. DRUPSTEEN, “Een Omgevingswet” in T. De GIER, G. JURGENS, M. VAN RIJSWICK, J. ROBBE en B. SCHUELER, *Goed verdedigbaar. Vernieuwing van bestuursrecht en omgevingsrecht*, Deventer, Kluwer, 2011, (273) 274). Deze term diende in Vlaanderen als inspiratiebron voor de in 2006 opgerichte Vlaamse Vereniging voor Omgevingsrecht (zie www.omgevingsrecht.be) en werd in juli 2011 ‘officieel taalgebruik’ ingevolge het beleidsvoornemen van de ministers Joke Schauvliege en Philippe Muyters om in het Vlaams gewest een omgevingsvergunning in te voeren.

2. TWEEDE INGREDIËNT: MÉÉR ADVOCaat WORDEN DOOR MINDER ADVOCaat TE ZIJN

In de zomer van 1991 werd ook het administratief kort geding ingevoerd¹⁶. Deze procedure maakte het mogelijk om in dringende zaken aan de Raad van State te vragen om een overheidsbesluit te schorsen. Daartoe moest niet alleen de onwettigheid van het besluit worden aangetoond, maar ook een door de onmiddellijke tenuitvoerlegging van dit besluit veroorzaakt ‘moeilijk te herstellen ernstig nadeel’¹⁷. Al snel bleek dit gekwalificeerd nadeel makkelijker aantoonbaar voor een derde-belanghebbende dan voor de eigenlijke bestemming van het besluit: een bedrijf dat de weigering van zijn milieuvergunning voor de Raad van State wou aanvechten, had het op dit punt moeilijker dan een buurtbewoner die zich door een verleende milieuvergunning gehinderd wist¹⁸. Het werd met andere woorden al snel duidelijk dat de zogenaamd ‘korte’ schorsingsprocedure slechts beperkt inzetbaar was. Tal van rechtzoekenden bleven op de ‘lange’ vernietigingsprocedure bij de Raad van State aangewezen. In de materies van milieu en ruimtelijke ordening nam dit toen, door de band genomen, zeven tot tien jaar in beslag.

Daarbij kwam nog dat advocaat-stagiairs in die tijd niet voor de Raad van State konden optreden. Pas in 1998 oordeelde het toenmalige Arbitragehof dat dit een schending uitmaakte van het gelijkheidsbeginsel: het Hof stelde dat de universitaire opleiding in de rechten een voldoende vorming administratief recht bevatte en dat niets de vrees wettigde dat stagiairs vorderingen zonder juridische grond zouden verdedigen¹⁹.

¹⁶ Wet van 19 juli 1991 betreffende het administratief kort geding, BS 12 oktober 1991, *err.* BS 21 november 1991.

¹⁷ Art. 17 RvS-wet. Hierover: E. LANCKSWERDT, *Het administratief kort geding*, Deurne, Kluwer, 1993, 234 p. en P. LEWALLE, *Le référé administratif*, Luik, Faculté de droit, 1993, 193 p.

¹⁸ T. DE WAELE *et al.*, *De milieuvergunning in het Vlaamse Gewest. Een overzicht van rechtspraak van de Raad van State*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broele, 2009, 470-522 en 420-470.

¹⁹ Arbitragehof 20 mei 1998, ASBL Syndicat national des militaires – Commission de controle de la représentativité des organisations syndicales des militaires et Etat belge, *JLMB* 1998, 1016-1018; S. LUST, “Advocaten-stagiairs zijn wel volwaardige advocaten”, *Judit-krant* 4/98.

Het is ironisch dat, uitgerekend in de periode dat wij als advocaat-stagiairs door de wetgever niet voor ‘vol’ werden aanzien, zich de ongebruikelijke beslissing aan ons opdrong om cliënten een gerechtelijke procedure voor de Raad van State te ontraden. Het respect voor dit rechtscollege was nochtans groot: de voor de Raad te ontwikkelen argumentatie heeft een hoog juridisch gehalte, van elke zaak gebeurt een doorgedreven analyse door een sterk gespecialiseerd auditoraat en de arresten van de Raad zijn van hoge kwaliteit en een onmisbare bron van recht²⁰. Het was met pijn in het hart dat we ons deze juridische ‘lust’ moesten ontzeggen. Er was geen andere weg: het belang van de cliënt werd niet gediend door een jarenlang uitzichtloos wachten op de tussenkomst van een arrest. Zelfs in het meest gunstige geval kon dit arrest ook geen soelaas bieden. Het instrumentarium van de Raad is daarvoor te beperkt²¹: het bestreden overheidsbesluit kan enkel worden vernietigd en het is aan de op de vingers getikte overheid om een nieuw – mogelijk gelijkkluidend – besluit te nemen. De huiver van een carrousel-scenario was nooit veraf.

Dat de roep om bemiddeling, bij monde van Prof. Dr. Eric Lanckswaert, precies vanuit de Raad van State weerklonk, was geen toeval²². Het is een goede zaak dat deze roep op vandaag steeds luider klinkt, niet

²⁰ Getuige hiervan o.m. T. DE WAELE *et al.*, *De milieuvergunning in het Vlaamse Gewest. Een overzicht van rechtspraak van de Raad van State*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broele, 2009, 523 p.

²¹ Velen hebben reeds gepleit voor een uitbreiding en diversificatie van het instrumentarium van de administratieve rechter, zodat deze in staat wordt gesteld om een geschil definitief te beslechten. Inzake de meest recente ontwikkelingen op dit vlak, zie J. GOOSSENS en J. MOLLING, Vlinderakkoord kondigt hertekening gerechtelijk landschap aan via artikel 144 Grondwet, *CDPK* 2012, (76) 99, nr. 68.; M. VAN DAMME, ‘Gerechtelijke hervorming en de administratieve rechtsbedeling’ in H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, (43) 67-70; H. BOCKEN, “De kers op de taart? De herziening van artikel 144 van de Grondwet en de Raad van State”, *TPR* 2012/1. In Nederland is onder meer Niels Koeman pleitbezorger (N. KOEMAN, *Een wereld te winnen. Enkele beschouwingen over de toekomst van het omgevingsrecht*, Amsterdam, Vossiuspers UvA, 2010, 20-25). De Afdeling Bestuursrechtspraak van de Nederlandse Raad van State beschikt nochtans reeds over vrij uitgebreide mogelijkheden (helder opgesomd in E. LANCKSWAERT, “Pleidooi voor een breed perspectief inzake een mogelijke hervorming van de bestuursrechtspraak”, *TBP* 2011/7, (407) 409).

²² E. LANCKSWAERT, *De appel en de weegschaal. Een wonderlijke droom over recht en spiritualiteit*, Deventer, Ankh-Hermes, 2003, 123 p. Voor een bespreking van dit boek, zie o.m. I. LARMUSEAU, *TMR* 2004, 119.

alleen voor civiele, maar ook voor administratieve procedures²³. Het is een slechte zaak dat uitgerekend voor de Belgische Raad van State bemiddeling op vandaag nog steeds onmogelijk blijkt²⁴. Wij lieten ons op dit punt voorbijsteken door de Nederlandse Raad van State, waar *mediation* wél wordt aangeboden bij geschillen in milieu- en ruimtelijke ordeningszaken.²⁵

Binnen dit onvolkomen procedureel en buitenprocedureel landschap, kon je cliënten niet anders adviseren, dan met hun vergunningsaanvraag van vooraf aan te herbeginnen. Je bood hen ‘procesbegeleiding’ aan – *what’s in a name* – om te vermijden dat zij tegen een nieuw weigeringsbesluit zouden aanbotsen. Dat vergde een doorgedreven kennis van het omgevingsrecht en vooral veel psychologisch inzicht. Overheden die eerst een vergunning weigerden, dienden zonder tussenkomst van enige rechterlijke uitspraak, juridisch van het tegendeel te worden overtuigd en bereid te worden gevonden om hun mening te herzien. Daar kwam nog bij dat het beroep van juristen en advocaten bij technisch onderlegde ambtenaren een natuurlijke weerzin opwekte, waardoor je extra-bewijs moest leveren een waardige gesprekspartner te zijn. Concreet kwam dit erop neer dat je ook op technisch vlak een aardig mondje moest kunnen meepraten.

²³ Zie H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, 242. Voor bemiddeling in de bestuursrechtelijke sector hebben we nog een weg te gaan (zie E. LANCKSWERDT, “Bemiddeling en milieuvergunningen”, *TMR* 2011, p. 19, nr. 66). Het is gespannen afwachten wat de bij de Raad voor Vergunningsbetwistingen vanaf 1 september 2012 ingevoerde bemiddelingsmogelijkheid ons zal brengen (zie hierna, onder ‘derde ingrediënt’).

²⁴ Dit ondanks alle verdere promotie hiervoor, zie o.m. E. LANCKSWERDT, “Bemiddeling en milieuvergunningen”, *TMR* 2011, p. 16, nr. 56.

²⁵ Er is bij de Nederlandse Raad van State een werkgroep mediation, die sinds 2004 zaken selecteert die voor bemiddeling in aanmerking komen (zie www.raadvanstate.nl). Men werkt met een geselecteerd aantal externe mediators. Van de geselecteerde zaken slaagt ongeveer een kwart. Er blijft nog steeds een zekere scepsis, omdat mediation in het algemeen langer duurt, men geen regie meer heeft over de zaak en allerlei niet-gebruikelijke handelingen moeten worden verricht. Bovendien probeert de Nederlandse Raad van State intussen meer zaken definitief af te doen door toepassing van de ‘bestuurlijke lus’ en door ‘zelf in de zaak te voorzien’ (dit laatste komt hierop neer dat, wanneer er in rechte slechts een besluit met een welbepaalde inhoud mogelijk is (bv. het kan niet anders dan dat een vergunning wordt geweigerd), de rechter zelf dat besluit neemt – zie E. LANCKSWERDT, “Pleidooi voor een breed perspectief inzake een mogelijke hervorming van de bestuursrechtspraak”, *TBP* 2011/7, (407) 409).

Binnen de materie van het omgevingsrecht namen overheden dus de plaats in van rechters. In het vooruitzicht gestelde beleidsontwikkelingen op het vlak van onder meer de grote infrastructuurprojecten zullen ervoor zorgen dat in de toekomst nog méér procedure-vermijndend moet worden opgetreden. Men wil zelfs resoluut gaan voor ‘de overheid, uw vriend’²⁶. Dat betekent onder meer ook dat het belang van informeel vooroverleg groeit. Binnen zo een context dient géén deontologie te worden opgelegd: het ‘*Gesetz des Wiedersehens*’ is hier zo groot, dat elk incorrect gedrag je overtuigingskracht voor altijd ondermijnt. Deze ‘*bottom up*-gedragscode’ is om die reden dan ook superieur aan ‘*top down*-beroepsreglementen’.

Elk voordeel heeft natuurlijk zijn nadeel. Overheden beginnen nu wanhopig te worden door een teveel aan ‘recht en advocatuur’ bij het nemen van beleidsbeslissingen. Men zegt dat het omgevingsbeleid ‘gejuridiseerd’ is en daardoor onwerkbaar dreigt te worden. Begrippen als ‘goede ruimtelijke ordening’ zouden niet meer planmatig door de overheid kunnen worden beoordeeld, omdat advocaten een exclusief juridische invulling opdringen. Gemeenten zouden zich bij vergunningverlening stevast door een raadsman moeten laten bijstaan, om weerwerk te kunnen bieden aan de juridische argumentatie van de aanvrager. Men krijgt heimwee naar vroeger, toen er wél beleidsruimte was. Het zijn interessante maatschappelijke discussies waarover het laatste woord nog niet is gezegd²⁷.

Samengevat luidt het tweede ingrediënt als volgt: binnen het omgevingsrecht gingen we bijna onmerkbaar over van gerechtelijke procesvoering op buitengerechtelijk ‘procesmanagement’. Wachten op een door rechters aangereikt antwoord was immers geen optie. We moesten het doen met zelf uitgedokterde oplossingen. Pleiten deden we niet langer voor een rechter, maar voor de overheid. Uit deze

²⁶ I. LARMUSEAU, “Vlaanderen en Nederland op hun snelst: om het eerst een integraal omgevingsrecht?” in I. LARMUSEAU en P. BERNAERT, *De Vlaamse Omgevingsvergunning. Verslag jubileumcongres ‘20 jaar milieuvergunning’*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broele, 2011, (243) 255.

²⁷ Dit thema kwam onder meer op 3 mei 2012 uitgebreid aan bod tijdens een uitvoerig debat over ‘de goede ruimtelijke ordening als omgevingsvergunningscriterium’, op het jaarcongres van de Vlaamse Vereniging voor Omgevingsrecht ‘Het omgevingsrecht: Is Vlaanderen in actie?’ (zie <http://www.omgevingsrecht.be/event/vvor-congres-het-omgevingsrecht-vlaanderen-actie>). De schriftelijke neerslag van dit debat wordt gepubliceerd in het eerstvolgend nummer van het Tijdschrift voor Omgevingsrecht en Omgevingsbeleid (TOO).

buitenprocedurele ‘experimenteertijd’ kan ongetwijfeld lering worden gehaald²⁸.

3. DERDE INGREDIËNT: PLEITEN VOOR EEN MODERNE RECHTER

Het is evident ondenkbaar dat je als advocaat tot geen enkele gerechtelijke procedure meer bereid zou zijn. Bepaalde processen, onder meer die in het strafrecht, zijn ook onontkoombaar. In die gevallen is het van belang om als schaarse of verplichte gebruiker van justitie bij een moderne rechter te kunnen aankloppen. De reeds lang in het vooruitzicht gestelde verkorting van behandelingstermijn, invoering van elektronische procesvoering²⁹ en optimalisering van structuur en management van rechtscolleges³⁰ wekken nog steeds hoop³¹. Het wachten hierop mag de sfeer niet verpesten, daar wordt niemand beter van. Wanneer de *inhoudelijke* afhandeling van rechtszaken intussen goed verloopt, valt met organisatorische ongemakken best nog even te leven.

²⁸ Op dit punt houd ik er een enigszins afwijkende mening op na, vergeleken met de visie van E. LANCKSWERDT, die zweert bij professioneel opgeleide bemiddelaars (zie E. LANCKSWERDT, “Bemiddeling en milieuvergunningen”, *TMR* 2011, p. 17, nr. 58). Er lopen inmiddels reeds een groter aantal ‘tegen-wil-en-dank-autodidact-bemiddelaars-in-bestuurszaken’ rond dan LANCKSWERDT lijkt te willen geloven (‘*Of er in Vlaanderen veel mensen rondlopen die aan alle bovenstaande vereisten voldoen is niet zo duidelijk, maar wij hebben de indruk dat hun aantal op dit ogenblik uiterst gering is*’). De tijd zal in elk geval raad brengen, want er is nu dringend nood aan bemiddelaars (van voorlopig onduidelijk profiel) in het kader van de vanaf 1 september 2012 gewijzigde procedure voor de Raad voor Vergunningsbetwistingen (zie hierna, onder ‘derde ingrediënt’).

²⁹ Wet van 10 juli 2006 betreffende de elektronische procesvoering, *BS* 7 september 2006, 45517, waarvan de inwerkingtreding werd uitgesteld tot 1 januari 2013 (zie art. 4 veel van 29 december 2010 houdende diverse bepalingen, *BS* 31 december 2010, 83506).

³⁰ Ph. ADRIAENSEN, “Management van rechtscolleges. Knelpunten, methoden en oplossing”, in H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, 181-210.

³¹ B. ALLEMEERSCH, “De hervorming van justitie en de privaatrechtelijke rechtsbedeling”, in H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, (79) 97-102.

Op één punt valt niets af te dingen: als advocaat moet je een professionele inschatting kunnen maken van proces-slaagkansen. Dat wordt moeilijk wanneer je een bodemverontreinigings-zaak pleit voor een jeugdrecht, voor een lekkende tank een binnenhuisarchitect als gerechtsexpert krijgt aangesteld of in een milieufiscale zaak van de rechter verneemt dat de rechtsmaterie hem volstrekt onbekend is. Deze voorbeelden zijn niet fictief. Wij mogen als advocaat dan al een spannend beroep hebben, zo spannend hoeft het niet te worden. Succes gebaseerd op toevalstreffers kan niet onze bestaansreden zijn. Hoe meer specialisatie zich doorzet in de advocatuur, hoe meer specialisatie van de magistratuur onafwendbaar wordt. Justitie is een openbare dienst en als grootste klant mogen wij verwachten dat kwalitatief hoogwaardig recht wordt gesproken.

Een moderne rechter is *idealiter* ook ‘multidisciplinair’. Het in 2009 opgerichte Milieuhandhavingscollege is hiervan een mooie illustratie: gelet op de technische aard en complexiteit van de dossiers, zetelen niet enkel milieujuristen, maar ook technische milieudeskundigen als bestuursrechter³². Het wordt tijd dat dergelijke multidisciplinaire factor ook wordt ingebouwd bij onder meer de Raad van State en de Raad voor Vergunningsbetwistingen. De Nederlandse Raad van State blijkt alvast tevreden over het feit dat de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak voor Milieu en Ruimtelijke Ordening (StAB) in technisch complexe dossiers voor advies kan worden ingeschakeld³³.

Dat het streven naar een moderne rechter ons ook zuur kan opbreken³⁴, blijkt uit de eveneens in 2009 opgerichte Raad voor

³² Art. 3, § 2 van het besluit van 4 september 2009 van de Vlaamse Regering houdende de rechtspositieregeling van de leden van het Milieuhandhavingscollege, BS 22 oktober 2009. Voor de namen van de bestuursrechters, zie <http://www.mhhc.be/regelgeving/basiswetgeving/besluit-vr-benoeming-leden-mhhc-150509>.

³³ T. DRUPSTEEN, “Milieurechtspraak door de Nederlandse Raad van State”, *Onze Omgeving*, 2010, nr. 2, (60) 62; D. LUBACH, “Deskundigen-niet juristen in en bij administratieve rechtbanken en scheidsgerechten; enkele observaties in het buitenland” in T. DE GIER, G. JURGENS, M. VAN RIJSWICK, J. ROBBE en B. SCHUELER, *Goed verdedigbaar. Vernieuwing van bestuursrecht en omgevingsrecht*, Deventer, Kluwer, 2011, (71) 79. Zie ook E. LANCKSWERDT, ‘Pleidooi voor een breed perspectief inzake een mogelijke hervorming van de bestuursrechtspraak’, *TBP* 2011/7, (407) 409.

³⁴ Dit was onder meer voorspeld door R. STEVENS, “Impact op de rechtsbescherming van de instelling van een administratief rechtscollege in het contentieux van de ruimtelijke ordening en de stedenbouw in het Vlaamse Gewest”, *Onze Omgeving* 2010, 52-59.

Vergunningsbetwistingen (RvVb)³⁵. Vooreerst is er de vraag of een veelheid aan (gewestelijke) bestuursrechtscolleges de voorkeur verdient op één centraal rechtscollege zoals de Raad van State.³⁶ Verder krijgen we af te rekenen met een jammerlijke combinatie van een werkloos geworden Raad van State³⁷ en een nog niet optimaal functionerende RvVb³⁸. De Vlaamse overheid doet nu grote moeite om de RvVb te herdynamiseren, in afwachting van een eengemaakt Vlaams bestuursrechtscollege³⁹. Nieuwe regelgeving, die op 1 september 2012 in werking treedt, zou een nieuwe start moeten betekenen voor dit onfortuinlijk rechtsorgaan⁴⁰. In ijltempo worden een reeks innovaties doorgevoerd, zoals de mogelijkheid om bemiddeling aan te vragen en de introductie van de ‘bestuurlijke lus’, een mechanisme (van Nederlandse

³⁵ Sinds de inwerkingtreding van de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening is de Raad van State niet langer bevoegd om te oordelen over de schorsing en vernietiging van stedenbouwkundige vergunningen en verkavelingsvergunningen. Die bevoegdheid werd overgeheveld naar een nieuw administratief rechtscollege, de Raad voor Vergunningsbetwistingen. Hierover: I. LARMUSEAU *et al.*, *Vlaams omgevingsrecht*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broele, 2012, 179-182; M. VAN DAMME, ‘Gerechtelijke hervorming en de administratieve rechtsbedeling’ in H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, (43) 57-58).

³⁶ De vraag of men voor één bestuursrechtscollege moet opteren dan wel voor een veelheid aan rechtscolleges is specifiek voor Vlaanderen/België nog niet wetenschappelijk onderzocht, zie E. LANCKSWERDT, ‘Pleidooi voor een breed perspectief inzake een mogelijke hervorming van de bestuursrechtspraak’, *TBP* 2011/7, (407) 408.

³⁷ De ‘werkloosheid’ van de Raad van State is evident gelimiteerd tot die materies die recent zijn overgeheveld naar de Raad voor Vergunningsbetwistingen (zie voetnoot 35).

³⁸ Zie de slotzin in A. LUST, ‘De Raad voor Vergunningsbetwistingen en de kortgedingrechter: één pot nat?’, *TOO*/3, 2012. Antoon Lust betreurt dat beide rechtscolleges veel geldmiddelen vereisen in een tijd van crisis en besparing. Hij verzucht met betrekking tot de RvVb: *‘De in het vooruitzicht gestelde grotere deskundigheid moet het waarmaken met een kader van vijf raadsleden (dat niet eens volzet geraakt) en een tiental jonge juristen, die nauwelijks enige ervaring, knowhow en specifieke background hebben. En de zo geprezen snelheid concretiseert zich in het weigeren zaken te behandelen bij uiterste dringendheid en uitspraak te doen omtrent zaken die reeds meer dan twee jaar in beraad zijn. Wat we zelf doen, doen we beter? Arm Vlaanderen.’*

³⁹ De Vlaamse Regering verleende op 29 april 2011 haar akkoord over de oprichting van een Bijzonder Vlaams Bestuursrechtscollege. De administratieve rechtscolleges die zullen worden samengevoegd zijn het Milieuhandavingscollege, de Raad voor Vergunningsbetwistingen, de vijf Raden voor Verkiezingsbetwistingen en de Beroepscommissie voor tuchtzaken.

⁴⁰ Decreet van 6 juli 2012 houdende wijziging van diverse bepalingen van de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening, wat de Raad voor Vergunningsbetwistingen betreft; besluit van 13 juli 2012 van de Vlaamse Regering houdende de rechtspleging voor de Raad voor Vergunningsbetwistingen, *BS* 8 augustus 2012.

origine) dat de vergunningverlenende overheid moet toelaten om, op aangeven van de RvVb, kleine fouten recht te zetten, zonder dat de hele procedure opnieuw moet worden doorlopen. Er breken op dit punt boeiende tijden aan.

Het derde ingrediënt luidt als volgt: pleiten voor een moderne rechter betekent zélf aandringen op die moderne rechter. Als advocaat zijn wij het eerste slachtoffer van een niet optimaal functionerende justitie, maar tegelijk worden wij ook als eerste schuldige aangewezen. Het voordeel hiervan is: wie aan iets schuld heeft, kan het ook zelf ongedaan maken. Deze benadering – zelfs al is die deels fictie – moedigt méér aan dan passief gebukt gaan onder iets dat stilaan de contouren van een ‘erfzonde’ aanneemt⁴¹. Laten we dus als advocaten ophouden met lijdzaam toe te kijken. De Vlaamse experimenten bieden alvast enig perspectief op nieuwe inzichten⁴².

4. VIERDE INGREDIËNT: DE MAAKBAARHEID VAN HET RECHT

Dat mijn start als advocaat samenviel met een stortvloed aan milieureggeving – ik verwijs naar mijn ‘eerste ingrediënt’ – die in de afgelopen twintig jaar dan ook nog eens voortdurend werd bijgestuurd⁴³, maakte mij bewust van een verregaande maakbaarheid van het recht.

Dat besef kwam als een verrassing. Tijdens de rechtenstudie gold Napoleon als het archetype van de wetgever. Het leek onwaarschijnlijk dat iemand hem ooit van die troon zou kunnen stoten. Alleen al binnen het domein van het omgevingsrecht, doen Vlaanderen en Nederland nochtans hard hun best om het tegendeel te bewijzen. De in het

⁴¹ Getuige van deze ‘erfzonde’, de integrale inhoud van het reeds meermaals geciteerde boek van H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, 246 p.

⁴² Inzichten die bruikbaar kunnen zijn voor de door Eric Lanckswert bepleite wetenschappelijke studie (zie voetnoot 36).

⁴³ Een handige internettool die het Vlaams omgevingsrecht (inclusief de opeenvolgende wijzigingen) volledig ontsluit is de Vlaamse Navigator Milieuwetgeving (<http://www.emis.vito.be/navigator>).

voorzicht gestelde Nederlandse Omgevingswet⁴⁴ wordt door de Raad van State in omvang vergeleken met de totstandkoming van niets minder dan het Burgerlijk Wetboek⁴⁵. Vlaanderen houdt het voorlopig bescheidener met een (poging tot) introductie van ‘alleen maar’ een omgevingsvergunning⁴⁶.

Beide wetgevers willen wel hetzelfde: alles moet ‘Sneller en Beter’⁴⁷, ‘Beter door Sneller’⁴⁸, en finaal ‘Eenvoudig Beter’⁴⁹. Interessant is dat de nieuwe wetgevingsinitiatieven minder op ‘recht’ en meer op ‘management’ worden georiënteerd: innovatie binnen het omgevingsrecht wordt vooral een kwestie van instelling, organisatie, cultuur en structuren. Er is sprake van een heuse ‘paradigmashift’. Bestaande denkkaders worden verlaten en er wordt geëxperimenteerd met nieuwe⁵⁰.

Zoveel wetgevings-dadendrang op het vlak van het omgevingsrecht brengt mij tot het vierde ingrediënt. Een maakbare samenleving impliceert maakbaar recht. Een advocaat is goed geplaatst om zwakke plekken in dit recht bloot te leggen. Het voeren van een gerechtelijke procedure kan daarvoor een geëigende weg zijn. Hoe contradictorisch dit ook mag lijken, het komt de overtuigingskracht en geloofwaardigheid van een advocaat ten goede, wanneer hij niet alleen destructief (in het kader van procedures), maar ook constructief en proactief meewerkt aan het (beter) maken van recht en maatschappij. De advocaat van

⁴⁴ Hierover: T. DRUPSTEEN, ‘Een Omgevingswet’ in T. DE GIER, G. JURGENS, M. VAN RIJSWICK, J. ROBBE en B. SCHUELER, *Goed verdedigbaar. Vernieuwing van bestuursrecht en omgevingsrecht*, Deventer, Kluwer, 2011, 273-274, alsook het Themanummer ‘Contouren van de Omgevingswet nader beschouwd’, *Milieu en Recht*, 2012, nr. 6.

⁴⁵ Advies van 25 januari 2012 van de Nederlandse Raad over de herziening van het omgevingsrecht.

⁴⁶ Hierover: I. LARMUSEAU, “Vlaanderen en Nederland op hun snelst: om het eerst een integraal omgevingsrecht?” in I. LARMUSEAU en P. BERNAERT, *De Vlaamse Omgevingsvergunning. Verslag jubileumcongres ‘20 jaar milieuvergunning’*, Brugge, Uitgeverij Vanden Broeue, 2011, 243-256; L. GOEDERTIER, “De omgevingsvergunning: de 50-jarige Stedenbouwwet op vervroegd pensioen?”, *TOO*, 2012, 74-78.

⁴⁷ Slogan van de Nederlandse Commissie Elverding, de commissie versnelling besluitvorming infrastructurele projecten.

⁴⁸ Slogan van de Commissie Sauwens, de door het Vlaams parlement opgerichte Commissie Versnelling Maatschappelijk Belangrijke Investeringsprojecten.

⁴⁹ Slogan van Nederlands (demissionair) minister van Infrastructuur en Milieu Melanie Schultz van Haegen.

⁵⁰ I. LARMUSEAU, “Welkom in ons luchtkasteel”, *Milieu*, Themanummer ‘Op weg naar de Omgevingswet’, mei 2012, nr. 3, 44.

de toekomst zal op dit punt ongetwijfeld adelbrieven moeten kunnen voorleggen.

5. VIJFDE INGREDIËNT: GEDEELDE KENNIS IS DUBBELE MACHT

Advocaten zijn meervoudig verenigd. Onvermijdelijk is het lidmaatschap van onze wettelijke beroepsorganisatie. De Orde van Vlaamse Balies (OVB) vertegenwoordigt de 14 (weliswaar 6) Nederlandstalige balies van België (in totaal meer dan 9.000 advocaten)⁵¹. Elke advocaat is verplicht lid van een lokale balie en dus van één van de Ordes van Advocaten. De Orde van Vlaamse Balies ondersteunt onder meer de opleiding en permanente vorming van advocaten, stelt beroepsreglementen op, organiseert congressen⁵² en geeft een tijdschrift uit⁵³. Binnen speciale commissies gebeurt beleidsvoorbereidend werk rond thema's die voor de advocatuur en rechtzoekenden van belang zijn. Hoewel we het van het nochtans performant bestuur van onze beroepsvereniging anders mogen verwachten, blijkt de relatie tussen de Orde van Vlaamse Balies en de plaatselijke Ordes niet altijd 'koek en ei', en wordt de democratie

⁵¹ De Nationale Orde van Advocaten van België (een innovatie van het Gerechtelijk Wetboek van 1967) bestaat niet langer. Sinds de wet van 4 juli 2001 (*BS* 25 juni 2001) is de Orde van Vlaamse Balies (OVB) wettelijk erkend. De OVB is sinds 1 mei 2002 (inwerkingtreding KB van 17 februari 2002) operationeel, maar was sinds 7 februari 1998 als 'Vereniging van Vlaamse Balies' actief. Hierover: J. STEVENS, "Van Nationale Orde van Advocaten naar Orde van Vlaamse balies en Ordre des barreaux francophones et germanophone. De wet van 4 juli 2001 tot wijziging, met betrekking tot de structuren van de balie, van het Gerechtelijk Wetboek", *RW* 2001-02, 1153; J. STEVENS, "Waarom? Daarom", *Ad Rem* 2007, nr. 3, 4-5; J. STEVENS, "Wie is bang van democratie in de balie? Of: bevoegdheden en verhoudingen tussen de OVB en de plaatselijke Ordes", *Ad Rem* 2011, nr. 3, 14-41; E. BOYDENS, "10 jaar OVB. De balie op zoek naar de kernwaarden van het advocatenberoep", *Ad Rem* 2012, nr. 2, 4-6.

⁵² De OVB organiseert congressen en colloquia rond thema's die aansluiten bij de leefwereld van de advocaat. De driejaarlijkse advocatendag is opgevat als een mix van een congres en ontmoetingsdag, in aanwezigheid van sectorgebonden bedrijven (zie <http://www.advocaat.be/>).

⁵³ *Ad Rem*, het (sinds kort digitale) tijdschrift van de Orde van Vlaamse Balies, speelt in op de juridische actualiteit en informeert over de werkzaamheden van de Orde van Vlaamse Balies (zie <http://www.advocaat.be/adrem/>). Daarnaast ontvangt de advocaat tweewekelijks de elektronische nieuwsbrief OrdeExpress.

aan de balie soms ronduit in vraag gesteld, zelfs door de ex-voorzitter van de OVB zélf⁵⁴.

Niet-onvermijdelijk, maar wel sterk aanbevolen, is het lidmaatschap van de Vlaamse Conferentie of Jonge Balie. Deze beantwoordt meer aan de notie ‘gezelligheidsvereniging’: hier staat het bevorderen van de confraterniteit centraal. Tal van activiteiten dragen daartoe bij: lezingen, de pleitwedstrijd, culturele en sportactiviteiten, de baliequiz en bovenal deze plechtige openingszitting⁵⁵. Mijn stage ging gepaard met een actieve deelname aan het balie-verenigingsleven en veelvuldige contacten met collega’s. De pleitwedstrijden in Gent, Breda en Kortrijk blijven mooie herinneringen. Het betekende veel méér dan alleen maar ‘*togetherness*’⁵⁶. Het zijn ervaringen die mij als advocaat hebben gevormd en geïnspireerd. Het is een vorm van verenigingsleven die positief moet worden gestimuleerd en niet in het verdomhoekje geplaatst.

Uiterekend een sterk geloof in de positieve dynamiek die uitgaat van een ‘beroepsvereniging’, bracht mij in 1997 tot de start van een milieuadvocatenkantoor (LDR)⁵⁷ en in 2006 tot het lanceren van een omgevingsrecht-vereniging (VVOR)⁵⁸. Deze laatste sloot aan bij verenigingsinitiatieven als het Genootschap Advocaten Publiekrecht (GAP)⁵⁹ en het Forum Milieuadvocaten (FMA). De inspiratie hiervoor kwam deels uit Nederland, waar meer dan 20 zogenaamde ‘specialisatieverenigingen’ zijn erkend door de

⁵⁴ J. STEVENS, “Over noodzakelijke evaluaties en audits binnen de advocatuur”, *Ad Rem* 2011, nr. 3, 2-8; J. STEVENS, “Wie is bang van democratie in de balie? Of: bevoegdheden en verhoudingen tussen de OVB en de plaatselijke Ordes”, *Ad Rem* 2011, nr. 3, 14-41.

⁵⁵ Zie <http://www.vlaamseconferentie.be/>.

⁵⁶ Daar werd recent nogal bitter over gedaan in J. STEVENS, “Over noodzakelijke evaluaties en audits binnen de advocatuur”, *Ad Rem* 2011, nr. 3, (2) 3: ‘*Een balie als gezelligheidsvereniging voor de jongeren, waarbij ‘togetherness’ wordt verward met locale efficiëntie.*’

⁵⁷ Zie www.ldr.be.

⁵⁸ Zie www.omgevingsrecht.be.

⁵⁹ D. LINDEMANS, Het Genootschap Advocaten Publiekrecht, *Ad Rem* 2009, afl. 4, 18-20.

Nederlandse Orde van Advocaten⁶⁰. Zij hebben elk een eigen bestuur, eigen lidmaatschapsvoorwaarden, eigen opleidingen. Zo bijvoorbeeld bepaalt de Nederlandse Vereniging van Milieurecht Advocaten (VMA) dat je over een zevenjarige praktijkervaring moet beschikken om lid te kunnen worden en dat je bij voorkeur een met medewerking van de VMA georganiseerde postuniversitaire opleiding in het milieurecht met succes moet hebben doorlopen. Een deel van de punten voor permanente vorming moeten worden behaald door het bijwonen van specifiek door de VMA georganiseerde studiebijeenkomsten⁶¹.

Het opzet van de Vlaamse Vereniging voor Omgevingsrecht is enigszins anders: niet enkel een specialisatievereniging van advocaten wordt beoogd, maar ook en vooral een specialisatievereniging van eenieder – binnen welke discipline ook – met belangstelling voor de ordening en bescherming van de menselijke leefomgeving. De kruisbestuiving door multidisciplinariteit, die binnen de Vlaamse balies op het niveau van een advocatenkantoor nog steeds argwanend wordt bekeken, wordt hiermee op verenigingsniveau gerealiseerd.

Het ultieme streefdoel is om binnen deze specialisatievereniging het individueel professioneel belang te doen samenspannen met een groepsbelang. Met ingrediënten als ‘pleiten voor een moderne rechter’ en ‘de maakbaarheid van het recht’ kan je nu eenmaal niet alleen aan de slag. Dankzij een vereniging kunnen ook leemtes worden ingevuld, zoals deze die aan onze Vlaamse universiteiten is ontstaan door het uit geldgebrek wegvallen van de academische opleidingen in milieurecht. De door de VVOR zelf georganiseerde basisopleiding omgevingsrecht biedt een volwaardig alternatief, met méér dan uitsluitend academische lesgevers en met veel aandacht voor de

⁶⁰ Er zijn specialisatieverenigingen voor onder meer Advocaten-Belastingkundigen, Agrarisch Recht Advocaten, Arbeidsrecht Advocaten, Asieladvocaten en –juristen Nederland, Bouwrecht Advocaten, Cassatierechtadvocaten in Strafzaken, Familierecht Advocaten, Scheidingsmediators, Huurrecht Advocaten, Incasso- en procesadvocaten, Informaticarecht Advocaten, Insolventierecht Advocaten, Jeugdrecht Advocaten, Letselschade Advocaten, Mediation Advocaten, Migratierechtadvocaten, Milieurecht Advocaten, Militair Stafrecht/Militair Ambtenarenrecht Advocaten, Onteigenings-Advocaten, Personenschade Advocaten, Procesrecht Advocaten, Rotterdamse Vereniging BOPZ Advocaten, Sociaal Zekerheidsrecht Advocaten, Strafrecht Advocaten, Vervoerrecht Advocaten
(zie http://2011.jaarverslagadvocatenorde.nl/jaarverslag-2011/Commissies.Specialisa/aDU1138_Adressen-specialisatieverenigingen-2012.aspx).

⁶¹ Zie <http://www.milieurecht-advocaten.nl/>.

praktijk⁶². Ook een boekenreeks⁶³ en tijdschrift⁶⁴ behoren sinds kort tot het activiteitenpalet. Deze publicaties zijn journalistiek van inslag, in de hoop via deze weg juridische kennis voor een ruim publiek te kunnen ontsluiten én hierover een breed maatschappelijk debat te doen ontstaan⁶⁵. De forum-gedachte ligt ook aan de basis van de ingezette sociale media: blog⁶⁶, rechtspraak-Twitter⁶⁷ en LinkedIn-groep⁶⁸. De uitdrukking ‘wat we zelf doen, doen we beter’ mag dan al wat van zijn pluimen hebben verloren, wij zullen ons als rasechte Baron Von Münchhausen aan de eigen haren uit de Vlaamse klei trekken.

Het vijfde en laatste ingrediënt luidt als volgt: deel uitmaken van een beroepsgroep, en bij uitbreiding van een specialisatievereniging, moet enthousiasmerend werken en niet bevoogdend. De positieve energie die hierdoor vrij komt, leidt tot een permanente vorming die automatisch gebeurt en niet als een ‘verplicht nummer’. Naast de voortdurende vergroting van de eigen know-how, breidt ook het professioneel netwerk steeds verder uit, binnen en buiten de eigen beroepsgroep. Er is in zo een geval alleen maar sprake van een win-win.

⁶² Zie http://resources.vandenbroele.be/uitgeverij/onzeomgeving_opleidingstraject.pdf.

⁶³ Zie <http://www.onze-omgeving.be/#Boeken>.

⁶⁴ Het *Tijdschrift voor Omgevingsrecht en Omgevingsbeleid* (TOO) wil het debat aanmoedigen over alle recht dat betrekking heeft op de ordening en bescherming van de menselijke leefomgeving (zie <http://www.onze-omgeving.be/#Tijdschriften>).

⁶⁵ Het format wordt toegelicht in het voorwoord van TOO/1: I. LARMUSEAU, T. DE WAELE en P. FLAMEY, “Omgevingsrecht en omgevingsbeleid: milieu en ruimtelijke ordening waren nooit zo dichtbij”, *TOO* 2012, 3.

⁶⁶ Zie <http://www.omgevingsrecht.be/opinies>.

⁶⁷ Zie <https://twitter.com/omgevingsrecht>.

⁶⁸ Zie de LinkedIn-Group ‘Vlaamse Vereniging voor Omgevingsrecht (VVOR)’ (http://www.linkedin.com/groups?gid=4410043&trk=myg_ugrp_ovr) en de LinkedIn-Group ‘Network European Environmental Lawyers (NEEL)’ (http://www.linkedin.com/groups?gid=2107043&trk=myg_ugrp_ovr).

6. HET RECEPT: EIGEN AUTHENTICITEIT VERHOGEN

Uiterekend op de 200ste verjaardag van de Gentse balie⁶⁹ – die daarmee ouder is dan onze eigen Belgische Staat –, moeten we mogelijk meteen abstractie maken van deze mooie en gezegende leeftijd. Het hoge aantal levensjaren en de relatieve behoudsgezindheid die met deze eerbiedwaardige leeftijd gepaard kan gaan, dreigen een ballast te vormen voor de overstap van ons beroep naar een ‘advocatuur nieuwe stijl’. Wij staan aan de vooravond van een transitieproces, dat zich ook in andere sectoren doorzet. Het is tijd dat we ons als beroepsgroep heruitvinden⁷⁰.

We moeten vooreerst een oplossing zien te vinden voor de identiteitscrisis waarin we zijn terechtgekomen. Er is de schizofrenie dat we slachtoffer zijn van een justitie die nog niet aan de noden van vandaag is aangepast, maar dat we tegelijk schuld krijgen toegeschoven aan het niet optimaal functioneren van ons rechtsapparaat⁷¹. Schizofreen is natuurlijk ook dat het ons beroep is om mensen voor het gerecht bij te staan, en dat we uiterekend deze beroepsuitoefening verweten krijgen⁷². Meer nog: we worden medeplichtig bevonden aan de overdreven juridisering van onze maatschappij, die verstikkend zou werken en tot maatschappelijke stilstand en zelfs achteruitgang zou leiden⁷³.

⁶⁹ Een onverwacht mooie (en vooral een mooie onverwachte) verjaardag, die evenwel niet de aanleiding mag zijn tot ‘lokale wedijver tussen de balies’, zie de oproep daartoe in J. STEVENS, “Over noodzakelijke evaluaties en audits binnen de advocatuur”, *Ad Rem* 2011, nr. 3, (2) 3: ‘(...) dat sommige stafhouders meer bezig zijn met lokale belangen, met het prestige van hun balie, met lokale wedijver tussen de balies (‘onze balie is de eerste balie die...’) en met hun sacrosante lokale autonomie.’

⁷⁰ ‘De Verlichting’ is ook het thema van het 60 jarig-jubileumcongres van de Nederlandse Orde van Advocaten op 28 september 2012 en slaat op het verkrijgen van nieuwe inzichten inzake ‘de advocaat van de toekomst’.

⁷¹ S. SOMERS, “De gerechtelijke hervorming: contouren van het debat. Verslag van een expertenoverleg over de hervorming van justitie” in H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, (1) 29-30.

⁷² *Ibid.*

⁷³ D. VAN HEUVEN, “Het gaat niet goed met het Vlaams publiek recht”, *TOO*, 2012, (64), 65.

De Orde van Vlaamse Balies onderneemt verdienstelijke pogingen om ons imago bij het ruime publiek op te krikken. Het nieuwe etiket dat we in mediacampagnes krijgen opgekleefd, heeft veel weg van een spotprent van Honoré Daumier, met daarboven de letters van René Magritte: *'ceci n'est pas un avocat'*. Vooraleer we extern over onze (her)profilering communiceren, moeten we vooraf misschien meer moeite doen om van binnenuit te veranderen. Ook dit is het werkterrein van de Orde van Vlaamse Balies, de plaatselijke Ordes, de Vlaamse Conferentie en Jonge Balie en alle advocaat-gerelateerde verenigingen. Het is een strijd die op alle fronten moet worden gestreden, en waaraan elke advocaat zonder onderscheid kan deelnemen.

Als groep van binnenuit veranderen impliceert onder meer een wijziging van onze individuele identiteit. Binnen welke contouren moet deze wijziging zich dan voltrekken? Het verder bewaken en opwaarderen van onze know-how is alvast primordiaal. Dat doel wordt niet enkel bereikt door permanente vorming, maar ook en vooral door een verder doorgedreven specialisatie. Die moet dus worden aangemoedigd, zodat we binnen de juridische dienstverlening, mede ingevolge onze proceservaring, als 'natuurlijke meerdere' blijven aangemerkt. De tijd is voorbij dat de zin van specialisatie in vraag kan worden gesteld. Het oudmodisch ideaal van de omni-inzetbare advocaat, in staat om voor elke mogelijke materie te worden 'bijgeroepen', is niet langer houdbaar. Als Danni Lowinski kom je hiermee weg, maar leuke televisie valt nu eenmaal niet samen met de grauwe werkelijkheid. Bovendien moest ook Danni in de laatste aflevering het onderspit delven voor een gespecialiseerd advocaat, van wie ons vooral bijblijft dat die er erg sexy uitzag. Hoewel u deze VTM-reeks evident niet bekijkt, herinnert u zich mogelijk nog deze scène.

Onze complexe samenleving zet ons sowieso het mes op de keel: voor een individueel advocaat is het quasi-onmogelijk geworden om amper één enkele rechtsmaterie tot in het kleinste detail uit te diepen. De wetgeving wordt steeds technischer en wijzigt voortdurend. Specialisatie moet ons toelaten *'on top op things'* te blijven, voor ons cliënteel voldoende toegevoegde waarde te creëren en een efficiëntie te ontwikkelen, die toelaat om hoogkwalitatief werk te leveren aan concurrentiële tarieven. Het geeft ons bovendien de nodige autoriteit om onwenselijke evoluties binnen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht krachtdadig halt toe te roepen.

Hoewel we specialisatie in de advocatuur vanuit de maatschappij krijgen ‘opgedrongen’, mogen we dit niet als negatief ervaren. Er zijn immers gunstige bijwerkingen. Specialisatie bevordert het groepsgevoel. Het bakent de onderlinge concurrentie binnen onze ruime beroepsgroep beter af en maakt die constructief. Binnen het eigen vakgebied heb je noodgedwongen meer contact met je rechtstreekse collega’s, zowel binnen als buiten de lokale balie. Ook met advocaten buiten de eigen specialisatie is het contact optimaal: wars van enige concurrentie, speelt hier vooral de netwerk- en doorverwijsfunctie. Specialisatie vereenvoudigt ook de organisatie van ons beroep. Samenwerkingsverbanden worden evidenter. Energie die wordt gestopt in de uitbouw van een advocatenkantoor dreigt minder snel verloren te gaan. Werken in groep blijft natuurlijk altijd een zoektocht naar evenwichten, maar wanneer de focus ligt op het samenbrengen van één of meerdere specialisaties, op het delen van kennis en op de meerwaarde die daarmee gepaard gaat, worden zelfs de moeilijkste discussies overbrugbaar. Bovendien: ons beroepsleven is reeds conflictueus van inslag, laten we het voor onszelf dus niet nóg erger maken.

Binnen éénzelfde specialisatie moeten we ook méér en beter (kunnen) samenwerken met niet-juridische disciplines, al was het maar om onze integratie in de maatschappij verder te optimaliseren. Onze onafhankelijkheid als advocaat impliceert immers niet dat we ‘blind’ of ‘geslachtsloos’ door het leven moeten. Een mooi voorbeeld daarvan is de onafhankelijke kritische vereniging ‘Magistratuur en Maatschappij’ (M&M), waarmee magistraten duidelijk maken dat neutraliteit niet betekent dat je onverschillig moet blijven voor het maatschappelijk gebeuren.⁷⁴ Het is een verdienste van de Orde van Vlaamse Balies dat de advocatuur zich de afgelopen tien jaar nadrukkelijker in het maatschappelijk leven ging manifesteren: ontwerp-wetteksten werden doorgelicht, gezagsdragers werden aangeschreven, studies werden uitgevoerd, er was overleg met de verschillende actoren van justitie⁷⁵. Vaak handelt dit evenwel over de eerder gebruikelijke ‘vaktechnische’

⁷⁴ X., “Magistratuur en Maatschappij in dialoog”, *AJT* 1997-1998, 357-416; X., Rondetafel ‘Magistratuur en Maatschappij’, *Ad Rem* 2004, afl. 3, 15-20.

⁷⁵ E. BOYDENS, “10 jaar OVB. De balie op zoek naar de kernwaarden van het advocatenberoep”, *Ad Rem* 2012, nr. 2, (4) 5.

kwesties⁷⁶, terwijl de tijd rijp is voor een fundamenteel inhoudelijk debat over onder meer het profiel van de ‘advocaat van de toekomst’. Misschien moeten we wel een zustervereniging oprichten, ‘Advocatuur en Maatschappij’ (A&M) of ruimer nog ‘Justitie en Maatschappij’ (J&M), waarbinnen alle actoren van justitie zich samen over mens en maatschappij kunnen bezinnen.

Méer nog dan de specialistische juridische vaardigheden, is ten slotte onze eigen persoonlijkheid van doorslaggevend belang. Uitgerekend daaraan ontlenen we onze echtheid en authenticiteit. We moeten dus inzetten op een verdere vervolmaking van deze persoonlijke vaardigheden⁷⁷. Tegelijk moeten we een ‘format’ creëren dat de (her)kenbaarheid van onze persoonlijkheid verhoogt, want uitgerekend die bepaalt onze externe profilering. Via het internet vindt de rechtszoekende steeds vlotter zijn weg naar de gespecialiseerde advocaat die hij voor zijn specifiek probleem denkt nodig te hebben. Steeds meer internet-tools stemmen in de rechtswereld ‘vraag en aanbod’ op elkaar af⁷⁸. Net als in de zoektocht naar hotels en restaurants, zal de rechtszoekende steeds meer publieke evaluaties en rankings van advocaten kunnen raadplegen. Het is een transparantie die mee wordt ondersteund door de sociale media. De persoonlijke aanbevelingen op LinkedIn zijn daarvan een

⁷⁶ Zie bv. de eerder ‘vaktechnische’ thema’s opgenomen in het OVB-memorandum van 16 november 2011 ten behoeve van de formateur: hertekening van het gerechtelijk landschap; familierechtbanken; externe werklastmeting magistratuur; elektronische procesvoering; afschaffing van elke ‘belasting’ op het justitiële apparaat; plaatsvervangende rechters; bijstand advocaat bij het politieverhoor; rechtspositie gedetineerden; geïnterneerden; vreemdelingenrecht; juridische tweedelijnsbijstand; rechtsbijstandsverzekering; advocatenakte. Hetzelfde geldt tot op zekere hoogte voor het OVB-Beleidsplan 2011-2014.

⁷⁷ Een gelijkaardig pleidooi vinden we bij E. LANCKSWERDT, die naast het promoten van bemiddeling ook frequent publiceert over de bredere optiek van de ontwikkeling en humanisering van ons rechtssysteem. Een echte aanrader vormen zijn bijdragen onder de rubriek ‘De droom’ in het *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht* (zie o.m. “Over positieve vrijheid en de rol van de wetgever”, *TBP* 2012, afl. 5, 297-300; “Over ambtsgebeden, beden en verstilling”, *TBP* 2012, afl. 4, 229-232; “De innerlijke ruimte van de ruimtelijke ordening”, *TBP* 2011, afl. 3, 143-144). Voor de Vlaamse Vereniging voor Omgevingsrecht gaf hij op 30 augustus 2012, in de rechtsfilosofische reeks ‘Zomerdialogen’, een lezing over ‘*Ruimtelijke ordening, ook van de innerlijke ruimte*’, waarbij hij inging op de vraag hoe juristen en mensen uit andere disciplines ertoe kunnen bijdragen de ‘innerlijke ruimte’ van mensen te vergroten, om zo misschien minder ruimteclaims te doen ontstaan en mogelijk zelfs een remedie te bieden tegen de claimcultuur in het algemeen.

⁷⁸ Zie onder meer websites als www.strafrechtadvocatenwijzer.be, www.echtscheidingsadvocatenwijzer.be, www.ontslagadvocatenwijzer.be, www.contractadvocatenwijzer.be.

goed voorbeeld⁷⁹. Ook kwaliteitscertificering zal een steeds grotere rol spelen. Vooral de certificering op basis van de MVO-prestatieladder, het managementsysteem voor maatschappelijk verantwoord ondernemen, biedt een groot aantal nieuwe ideeën, die nodig en nuttig kunnen zijn binnen de advocatuur⁸⁰.

Eén en ander impliceert het verwerven van een pak nieuwe vaardigheden. We hebben nood aan opleiding in onder meer communicatie-, onderhandelings- en bemiddelingstechnieken⁸¹, nood aan opleiding in kantoor- en verenigingsmanagement⁸² en nood aan kennisverruiming

⁷⁹ Hugo Lamon betreft de stilte van de Orde van Vlaamse Balies op het vlak van sociale media (zie H. LAMON, “De advocatuur en ‘social media’: hoe zit het met de deontologie?”, *Flash*, maart 2012).

⁸⁰ De eisen en normen die aan de MVO-prestatieladder ten grondslag liggen, voorzien in de behoefte om, vanuit maatschappelijke betrokkenheid, duurzame ontwikkeling concreet, objectief en aantoonbaar te kunnen maken. De certificatienorm is geïnspireerd op ISO 26000 (richtlijn MVO), de Global Report Initiative (GRI) voor duurzaamheidsrapportering en de AA1000 (stakeholdersmanagement). De MVO Prestatieladder is een managementinstrument dat net als ISO 26 000 door elk type organisatie (en dus ook door advocatenkantoren) kan worden gebruikt.

⁸¹ Zie in dezelfde zin M. WARSON, “De advocaat van morgen, haasje over met de juridische autist” in E. BOYDENS (ed.), *Grenzeloze advocatuur: obstakels worden uitdagingen*, Brugge, die Keure, 2012, (207) 214. Zie ook E. LANCKSWERDT, “Bemiddeling en milieuvergunningen”, *TMR* 2011, p. 17, nr. 58, waar de aandacht wordt gevestigd op het feit dat het hoofdstuk bemiddeling in het Gerechtelijk Wetboek betrekking heeft op privaatrechtelijke geschillen en niet voorziet in een erkenning van bemiddelaars in bestuurszaken. LANCKSWERDT acht het ten zeerste aanbevolen dat enkel beroep zou worden gedaan op bemiddelaars die een voldoende diepgaande opleiding hebben genoten in de methodiek van de bemiddeling. De Nederlandse ervaring zou duidelijk maken dat dit een noodzaak is (zie zijn verwijzing naar L.F. WIGGERS-RUST (red.), *Toepassing van mediation bij conflicten in het leefomgevingsbeleid. Praktijkverkenning*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2000, 52-54; L.F. WIGGERS-RUST (red.), *Mediation bij windprojecten. Methode voor een goed draagvlak?*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2004, 33).

⁸² Dat onder meer de Nederlandse Orde van Advocaten dit reeds heeft begrepen, blijkt uit het thema van het Advocatuur Congres van 15 november 2012. De Orde wijst erop dat het noodzakelijk is dat bestuurders van advocatenkantoren leiderschap tonen en het kantoor met visie en strategisch inzicht door het veranderende landschap loodsen. Omdat dit een taak is waarvoor niet alleen juridische, maar ook ondernemers- en managementkwaliteiten nodig zijn, zeker in een tijd waarin ook de advocatuur met nieuwe eisen en marktomstandigheden te maken heeft, wordt extra training en opleiding voor bestuurders in de advocatuur een ‘harde noodzaak’ genoemd. Het Advocatuur Congres 2012 zal handvatten bieden voor het ontwikkelen van een visie, het neerzetten van een strategie en de implementatie daarvan (zie <http://www.advocatenorde.nl/6118/consumenten/agenda/het-advocatuur-congres-2012.html>).

inzake certificatiesystemen⁸³. Géén academische opleiding, maar *hands-on*, met veel oog voor gewone menselijke ervaringen. Binnen dit opleidingstraject, kunnen naast de ‘kennis-en-ervaring-projecten’, meteen ook enkele ‘doe-projecten’ worden gelanceerd, met onder meer concrete proefprocessen rond bemiddeling⁸⁴. Het worden drukke dagen voor de Orde van Vlaamse Balies, de plaatselijke Ordes, en niet in het minst voor onszelf, de advocaten van de toekomst.

⁸³ Als variatie op het thema, zie J. STEVENS, “Over noodzakelijke evaluaties en audits binnen de advocatuur”, *Ad Rem* 2011, nr. 3, 2-8

⁸⁴ Daarbij kan onder meer inspiratie worden gehaald uit het vanuit de Gentse balie onderschreven ‘proefproject bemiddeling’ bij de Gentse jeugdrechter, waarvan sprake in S. SOMERS, “De gerechtelijke hervorming: contouren van het debat. Verslag van een expertenoverleg over de hervorming van justitie” in H. BOCKEN (ed.), *De gerechtelijke hervorming, Verslagboek van het congres van 30 november 2011 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brugge, die Keure, 2012, (1) 30. Voor een geloof in een mentaliteitswijziging via (geslaagde) proefprojecten, zie E. LANCKSWERDT, “Bemiddeling en milieuvergunningen”, *TMR* 2011, p. 19, nr. 66.

NAWOORD

Het is een eer om als advocaat te worden ‘bijgeroepen’. Een nieuwe ambitie wordt het om uitgerekend op dit eervol moment twee keer na te denken over de rechtsgang als *ultimum remedium*. Een nóg grotere ambitie is het om in plaats van die rechtsgang, via socratische maieutiek, vroedvrouw te worden van een door partijen zélf te vinden oplossing voor hun probleem. Het betreft slechts één van de vele nieuwe disciplines, waarin we ons samen zullen moeten bekwamen. We zullen er niet enkel intern, maar ook extern beter van worden. Met het geld van de daarmee uitgespaarde mediacampagnes bouwen we een groot feest.

Ik keer van de verloskamer terug naar de keuken en noteer volgend recept: meng specialisatie met authenticiteit en betrokkenheid, overgiet het met een saus van passie⁸⁵ en denk aan de gaartijden. Wie vreest dat dit te zwaar op de maag zal liggen, kan het doorspoelen met een goed glas wijn.

⁸⁵ Ik verwijs hier graag naar het mooi citaat van Prof. Dr. Em. Marcel Storme in zijn gratulatio van 27 februari 2012 (*Strop & Toga* 2012, nr. 11, (22) 23): ‘*Passion should not be reserved to the bedroom. It must extend to your life’s work*’ (A. DERSHOWITZ, *Letters to a young lawyer*, New York, 2001, 15).

PERSONALIA

Isabelle Larmuseau behaalde met grote onderscheiding het diploma van licentiaat in de rechten aan de Universiteit Gent (1986-1991) en de Universität Osnabrück (1991). Sinds 1991 is zij als advocaat actief in de materie van het milieurecht/omgevingsrecht. In 1997 richtte zij samen met Peter De Smedt en Bert Roelandts het milieuadvocatenkantoor LDR op. Zij is laureate van de Pleitwedstrijd Mr. Georges Debra te Gent (1993), laureate van de Zuidelijke Pleitwedstrijden te Breda (1993) en werd geselecteerd voor het Vlaams Pleitjuweel (1995). Sinds 1994 is zij verbonden aan het Centrum voor Milieu- en Energierecht van de Universiteit Gent, als assistent van achtereenvolgens prof. dr. Hubert Bocken en prof. dr. Luc Lavrysen. Sinds 1998 is zij gastprofessor milieurecht. Zij is initiatiefnemer en voorzitter van de op 18 mei 2006 opgerichte vzw Vlaamse Vereniging voor Omgevingsrecht (VVOR), een vereniging die tot doel heeft het debat aan te moedigen over alle recht dat betrekking heeft op de ordening en bescherming van de menselijke leefomgeving. Zij is stichter en hoofdredacteur van het omgevingsrechtgerelateerde tijdschrift 'Onze Omgeving', in 2012 omgevormd tot 'Tijdschrift voor Omgevingsrecht en Omgevingsbeleid' (TOO). In 2006 startte zij met een kantoorgerelateerde opleidingscyclus waarin kennisoverdracht en interactiviteit centraal staan (LDR Opleidingen). Op Europees niveau startte zij in juli 2009 het Network European Environmental Lawyers (NEEL). Op 24 juli 2009 werd zij door de Vlaamse Regering benoemd tot effectief raadslid/onafhankelijke deskundige van de Strategische Adviesraad 'Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen' (Minaraad). Op internationaal niveau is zij sinds september 2010 lid van de raad van bestuur van ELNI (Environmental Law Network International). In oktober 2011 werd zij lid van de Algemene Vergadering van ARGUS, het milieupunt van KBC en Cera.

HET BESTUUR 2012-2013

Bart De Meulenaere	Voorzitter
Katlijn De Wispelaere.....	Dauphin
Vincent Rits.....	Ondervoorzitter
Pieter Huyghe	Penningmeester
Marie-Celine Zenner	Secretaris
Laurent Bracke	Bestuurslid
Stef Bulcke	Bestuurslid
Stefanie De Bosschere.....	Bestuurslid
Alain De Ruyck	Bestuurslid
Yoko Gesels.....	Bestuurslid
Jeroen Latoir	Bestuurslid
Joyce Van Heetvelde.....	Bestuurslid
Tijl De Jaeger.....	Stagistenvertegenwoordigster

